

Скрипник А.В.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної кібернетики
Кримського інституту бізнесу,

Ліхтенштейн Л.А.,

старший викладач кафедри державних фінансів
Національного університету ДПС України

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В КОНТЕКСТІ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ

Розглянуто процеси, що відбуваються в країні під час проведення пенсійної реформи, зокрема ті, які створюють розбалансування бюджету Пенсійного фонду України і призводять до збільшення навантаження на бюджет, зроблено спробу проаналізувати фінансові ризики першого (солідарного) рівня пенсійної системи і запропонувати напрями зменшення негативного впливу останніх пенсійних змін на формування державного бюджету.

The authors consider processes which are taking place in the country during the realization of a pension reform, in part those which create disbalance in the budget of the Pension Fund and increase pressure on the budget. An attempt is made to analyze financial risks of the first (solidary) level of pension system and suggest directions toward reducing the negative influence of the latest pension changes on the formation of the state budget.

З огляду на глобальне старіння населення Землі питання пенсійного забезпечення постають досить гостро. За даними рейтингового агентства Standard&Poor's, зростання тривалості життя (цілком позитивне явище), зумовлене підвищенням добробуту населення, створює серйозне додаткове навантаження як на бюджети економічно розвинених країн, так і на бюджети країн, рівень розвитку яких не досить високий. Прораховуються варіанти розвитку, за якими зростання пенсійного навантаження може призвести до негативних наслідків для фінансової системи високорозвинених країн¹.

Але якщо для високорозвинених країн зростання бюджетного дефіциту у зв'язку із зростанням обсягів витрат на пенсійні виплати — проблема досить віддаленого майбутнього, то для України незбалансованість доходів і витрат Пенсійного фонду — реальність. Особливістю України є те, що навантаження на Пенсійний фонд виникають не за рахунок збільшення тривалості життя, як у розвинених країнах, а радше за рахунок відпливу економічно активного працездатного населення, що викликає зменшення кількості платників страхових внесків. Оскільки дефіцит бюджету Пенсійного фонду України (ПФУ) покривається за рахунок бюджету, ризики незбалансованості бюджету ПФУ стають ризиками Державного бюджету України (ДБУ).

¹ <http://www.npfunds.ru./news/4755> Standard & Poor's опасається пенсійного апокаліпсиса. Облигації розвинених країн можуть стати "бросовими".

Ситуація особливо загострилася після стрімкого підвищення пенсій протягом 2004—2005 років до величини законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (ПМ). Проблема полягає в тому, що замість поетапного й поступового наближення пенсійних виплат до прожиткового мінімуму таке підвищення було здійснене раптово, а це призвело до невинного навантаження на ДБУ.

Питання розвитку пенсійного забезпечення завжди було актуальним у працях провідних світових економістів. Зокрема відзначимо дослідження пенсійного забезпечення в межах балансової міжчасової моделі Дж. Стігліца та Е. Аткинсона², базові принципи управління реформованих пенсійних систем Ц. Мехи³. Досвід країн Східної Європи, висвітлений у працях Грега Мак Таггарта, було використано для впровадження пенсійних систем нового типу в країнах пострадянського простору з детальним аналізом хиб, допущених у ході реформування⁴.

Питанням реформування пенсійної системи останнім часом приділяється неабияка увага з боку вітчизняних науковців. Так, зокрема, еволюцію пенсійних систем, особливості формування їх у високорозвинених країнах і країнах пострадянської доби досліджували Н. Калита⁵, Р. Пічуров⁶, С. Румянцев⁷, О. Ткач та інші. Аналіз чинного законодавства щодо пенсійної реформи здійснюють Б. Надточій та Л. Демчук⁸.

Проблем формування ПФУ досить багато. Дослідники наголошують передусім на зростанні кількості пенсіонерів, що отримують право на дострокову пенсію. Така тенденція надзвичайно небезпечна⁹. Згідно з пенсійною реформою в Україні має діяти трирівнева система пенсійного забезпечення, однак визначальним серед трьох є перший рівень (реформована солідарна система) — як за обсягами фінансових потоків, так і за кількістю громадян, що користуються послугами пенсійної системи. Крім того, функціонування державного накопичувального фонду (другий рівень, що згідно із законодавством має вводитися з 2007 року) ціл-

² Аткинсон Э.Б., Стиглиц Д.Э. Лекции по экономической теории государственного сектора. — М.: Аспект-пресс. — 1995. — С. 102—118.

³ Мех Ц. Загальні принципи регулювання і нагляду у сфері недержавного пенсійного забезпечення: досвід Польщі // www.pension.kiev.ua.

⁴ Грег Мак Таггарт. Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні // Проект технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку компанії ПАДКО «Впровадження пенсійної реформи в Україні». — 2004. — www.pension.kiev.ua.

⁵ Калита Н.В. Формування систем приватного пенсійного забезпечення: світовий досвід і Україна // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 6. — С. 49—54.

⁶ Пічуров Р.В. Реформування пенсійних систем: досвід латиноамериканських країн // Фінанси України. — 2004. — № 9. — С. 84—91.

⁷ Румянцев С. Моделі проведення пенсійної реформи // Цінні папери України. — 2006. — № 13 (405). — С. 18—19.

⁸ Надточій Б.О., Демчук Л.А. Пенсія в Україні. Коментар до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2006. — № 1. — С. 512.

⁹ Шклярська І. Підвищення пенсійного віку: за і проти // Вісник Пенсійного фонду України. — http://www.vpf.com.ua/Pens_sait/ukr/10/pr1.htm.

ком залежить від збалансування діяльності солідарної системи. Згідно з прикінцевими положеннями Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” серед інших необхідним є виконання таких умов:

- зростання ВВП не менш ніж на 2 % від рівня попереднього року;
- забезпечення виплат пенсій у солідарній системі в розмірі, передбаченому частиною третьою статті 46 Конституції України;
- збалансованість бюджету Пенсійного фонду відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку¹⁰.

Як бачимо, успішність пенсійної реформи повністю залежить від стабільності функціонування першого рівня (принаймні на етапі впровадження).

Проте питанням аналізу фінансових ризиків у солідарному (першому) рівні пенсійної системи, на думку авторів, приділяється недостатньо уваги. Вище зазначалося, що надмірне зростання пенсійного навантаження може в майбутньому негативно вплинути на фінансовий стан високорозвинених країн. Стосовно України це призводить до покриття дефіциту ПФУ коштами ДБУ. Тому метою дослідження є детальний аналіз джерел наповнення ПФУ й умов його збалансованості в контексті зменшення ризиків незбалансованого зростання витратної частини ДБУ і пошук напрямів стабілізації системи пенсійного забезпечення для створення умов переходу до трирівневої структури. Усі кількісні показники пенсійної системи і супутніх макроекономічних характеристик ми подаватимемо у номінальних грошових одиницях, якщо іншого не буде обумовлено окремо.

Нагадаємо, що Пенсійний фонд України було створено 21 грудня 1990 року як Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР, котре в січні 1992 року було перетворене на Пенсійний фонд України¹¹. Саме відтоді Пенсійний фонд почав діяти як незалежна фінансова структура, що має самостійно збалансовувати власні доходи і витрати.

Пенсійне забезпечення в Україні регулюється 28 законами, серед яких два є основними: щодо державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення¹². Ці закони охоплюють три рівні пенсійного забезпечення, а саме:

- перший рівень — солідарна система обов’язкового державного страхування (реформована);
- другий рівень — накопичувальна система державного пенсійного страхування;
- третій рівень — добровільна система недержавного пенсійного забезпечення.

Базовим із них є Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” (далі — закон), що був прийнятий ВР України 9 липня 2003 року і на-

¹⁰ Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, прийнятий ВР України 9 липня 2003 р. № 1058-IV — www.pension.kiev.ua.

¹¹ Шклярська І. Підвищення пенсійного віку: за і проти // Вісник Пенсійного фонду України. — http://www.vpf.com.ua/Pens_sait/ukr.

¹² Надточій Б.О., Демчук Л.А. Пенсія в Україні. Коментар до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2006. — № 1. — С. 512.

був чинності з 1 січня 2004 року¹³. Він розроблений відповідно до Конституції України й рамкового Закону України “Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, прийнятого 14 січня 1998 року.

В Україні реалізація обов’язкової накопичувальної системи передбачається за рахунок сплати роботодавцями частки обов’язкових внесків, що спрямовуються до накопичувального фонду (другий обов’язковий рівень) і не перевищують 7 % від суми заробітної плати, до реформованого Пенсійного фонду України (перший обов’язковий рівень) у розмірі 25 % від заробітної плати (планується з 2007 року), а також додатково на добровільних засадах — до недержавного пенсійного фонду у розмірі 15 % від заробітної плати¹⁴ (максимальний розмір пільги податку із доходів фізичних осіб).

На сучасному етапі бюджет ПФУ не збалансований за рахунок власних доходів і витрат. Тому кроки, спрямовані на вилучення частки фінансових ресурсів до другого рівня, спричинять подальше зростання дефіциту бюджету ПФУ першого рівня. Це, у свою чергу, вплине на зростання дефіциту Державного бюджету України. Тому розглянемо детальніше шляхи розбудови пенсійної стратегії України з метою забезпечення її стабільного розвитку, тобто щоб витрати Пенсійного фонду суттєво не впливали на загальноекономічну ситуацію в країні.

Основні показники функціонування солідарної пенсійної системи (середня пенсія, мінімальна пенсія, власні доходи Пенсійного фонду, фінансування з ДБУ тощо) характеризуються значним зростанням у 2004—2005 роках (табл. 1).

Оскільки основним джерелом наповнення ПФУ є страхові внески роботодавців, є сенс порівняти темпи зростання середньої зарплати і середньої пенсії. Зокрема для всіх показників табл. 1 характерна значна варіативність, тому визначимо середні показники динаміки на проміжку досліджуваного часу таким чином:

$$(1 + x/100)^m = P_m/P_0, \quad (1)$$

де x — середньорічні темпи зростання у відсотках на інтервалі тривалості m років;

P_m — показник середньої пенсії або зарплати за m -тий рік дослідження;

P_0 — показник середньої пенсії або зарплати за базовий рік.

На підставі виразу (1) середньорічне зростання обчислюється:

$$x = ((P_m/P_0)^{1/m} - 1) \cdot 100 \%. \quad (2)$$

Якщо протягом 2000—2003 років темпи зростання середньої пенсії були на рівні 25,6 %, то середня зарплата за цей період зростала на 26,1 % на рік (табл. 1). Аналогічні показники визначимо за 2003—2005 роки. Це, відповідно, 52,4 % — темпи зростання пенсій та 26,3 % — темпи зростання зарплати. Як бачимо, на проміжку 2000—2003 років темпи зростання середніх пенсій і зарплат приблизно рівні, чого не можна сказати про 2003—2005 роки. На цьому проміжку темпи зростання пенсій перевищують темпи зростання зарплат удвічі, що спричиняє ризи-

¹³ Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, прийнятий ВР України 9 липня 2003 р. № 1058-IV — www.pension.kiev.ua.

¹⁴ Там само.

Таблиця 1. Основні кількісні показники функціонування Пенсійного фонду України

Назва показника	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Власні доходи ПФУ, млн грн*	12 889,6	16 353,7	19 775,1	22 874, 0	31 392, 5	42 702,1
Інші надходження: (кошти Державного бюджету України і фондів соціального страхування), млн грн*	2 535,8	2 469,4	2 715,8	2 084,5	6 143,0152	23 031,2
Доходи від усіх джерел фінансування, млн грн*	15 425,4	18 823,1	22 490,9	24 958,5	37 535,5	65 733,3
Загальна сума видатків, млн грн*	14 293,1	18 068,5	22 834,7	24 786,2	39 245,7	64 064,9
Кількість пенсіонерів, осіб*	13 950 726	13 853 602	13 833 743	13 793 652	13 769 423	13 489 716
Кількість зайнятих економічно активних (осіб) у віці 15—70 років, рівень зайнятих до всього населення означеного віку, %**	20 175 000 55,8%	19 971 500 55,4%	20 091 200 56%	20 163 300 56,2%	20 295 700 56,7%	20 680 000 57,7%
Середня пенсія відповідно до всіх пенсійних законів, грн*	68,91	83,06(20,6%)	122,49(47,4%)	136,55(11,5%)	182,24(33,4%)	316,23 (73,5%)
Мінімальна трудова пенсія за віком, грн*	46,00	61,66	86,90	89,35	92,45	332,00
Середня заробітна плата, грн*	180,00	253,00	321,00	401,00	500,00	640,00
Мінімальна заробітна плата, грн*	94,00	118,00	152,50	185,00	205,00	262,00
Розмір ВВП (млрд грн) і темпи зростання (%)**	170	204 (20,0%)	225 (10,6%)	267 (18,4%)	345 (29,1%)	418 (21,2%)
Частка пенсій у ВВП, %*	8,4	8,8	10,1	9,4	11,3	15,3
Річна інфляція споживчих цін, %**	28,2	12,0	0,8	5,2	9,0	13,5

Джерело: *Міністерство праці та соціальної політики і Пенсійний фонд України, www.mlsp.gov.ua (далі — Мінпраці).

**Держкомстат України www.ukrstat.gov.ua. (далі — Держкомстат).

ки незбалансованості бюджету ПФУ і, як наслідок, ДБУ. За аналогічний проміжок часу інші важливі показники функціонування солідарної системи практично не змінювалися (відхилення від середнього для кількості пенсіонерів на цьому проміжку часу не більш як 3 % та не більш як 2 % для кількості зайнятих).

Про факт надмірного навантаження ПФУ на економіку країни в цілому свідчить його частка у ВВП, що досягла 15,3 % у 2005 році (табл. 1). Цей показник суттєво перевищує аналогічні показники у світі (табл. 2). За даними таблиці 2 виходить, що навіть економічно розвинені країни, бюджетне навантаження яких зросло лише протягом останніх років¹⁵, не допускають перевищення частки пенсій у ВВП країни більше, ніж на 8—10 %.

¹⁵ Ясин Е.Г. Государство и экономика на этапе модернизации. — М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. — 44 с.

Таблиця 2. Видатки на пенсії у відсотках до ВВП

Країна	Видатки на пенсії (% від ВВП)
Бельгія	8,6
Данія	10,6
Франція	10,2
Німеччина	7,6
Греція	10,6
Ірландія	5
Італія	11,5
Люксембург	8,6
Голландія	9,8
Португалія	5,5
Іспанія	6,4
Великобританія	10
Україна	15,3

Джерело (крім України): Комісія Європейського Союзу.

Природно, що власні доходи ПФУ не змогли компенсувати стрімкого зростання пенсійних виплат. Тому частка доходів від інших джерел у бюджеті ПФУ останніми роками суттєво зросла (до 35 %) (рис. 1).

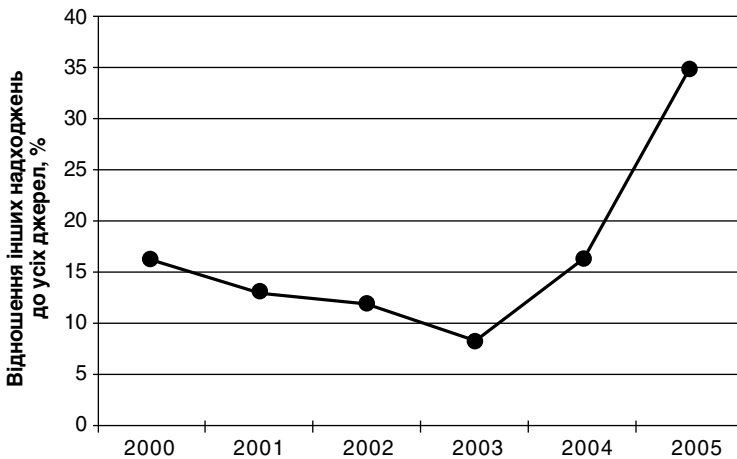

Рис. 1. Динаміка зміни відношення інших надходжень до усіх джерел

Розглянемо умови бездефіцитного функціонування ПФУ у разі виплати солідарної пенсії. Введемо такі показники:

$w(t)$ — середня щомісячна зарплата на час t (грн);

$u(t)$ — середня щомісячна пенсія на час t (грн);

$N(t)$ — кількість працюючих, що сплачують внески;

$M(t)$ — кількість пенсіонерів;

r — інтегрована (сумарна) ставка соціальних платежів із юридичних та фізичних осіб (%/100).

Умовою збалансованості бюджету ПФУ є:

$$r \cdot N(t) \cdot w(t) = M(t) \cdot u(t) + R(t), \quad (3)$$

де $R(t)$ — власні витрати Пенсійного фонду. Будемо вважати витрати пропорційними кількості пенсіонерів. Тоді маємо:

$$R(t) = k \cdot M(t),$$

де k — вартість обслуговування одного пенсіонера.

За чинним законодавством соціальні платежі не нараховуються на частку оплати праці, що перевищує 4960 грн на місяць. Тому рівняння (3) містить деяку помилку (на наш погляд, незначну), що залежить від частки громадян, чії доходи перевищують цю величину.

Тоді рівняння (3) можна подати так:

$$r \cdot N(t) \cdot w(t) = M(t) \cdot (u(t) + k). \quad (4)$$

Із рівняння (4) можна знайти середню збалансовану солідарну пенсію:

$$u(t) = r \cdot w(t) \cdot N(t) / M(t) - k. \quad (5)$$

Провівши логарифмування виразу (4), знайдемо рівняння для відносних приростів збалансованої пенсії за умови стабільності інтегрованої соціальної ставки r :

$$\Delta u / u \cdot 1 / (1 + k / u) = \Delta w / w + \Delta N / N - \Delta M / M. \quad (6)$$

З останнього рівняння випливає, що темпи зростання пенсій не повинні суттєво відрізнятися від темпів зростання оплати праці, якщо кількість працюючих і пенсіонерів значно не змінюється. Другий множник у лівій частині (6) за фактичних значень k і u наближується до 1.

Інтегрована ставка соціальних платежів за чинним законодавством складається із внесків роботодавців і найманих працівників до фондів соціального страхування (табл. 3).

Як бачимо з наведених даних, рівнем інтегрованої ставки соціальних платежів, що далі використовуватиметься для оцінки збалансованого рівня пенсійного забезпечення, можна вважати 41 % від фонду оплати праці.

Згодом наведені в табл. 3 дані будуть використані для розрахунку розміру збалансованої пенсії, яка б відповідала рівню оплати праці й співвідношенню кількості працюючих і пенсіонерів згідно з виразом (5). Однак значний інтерес має порівняння даних табл. 3 з аналогічними показниками, що діють в інших країнах (табл. 4).

Як бачимо, найвищий рівень інтегрованого тарифу, що діє в країнах, поданих у таблиці 4, не перевищує 32,52 % (Польща), що значно нижче від аналогічного показника в Україні. Крім того, у багатьох країнах спостерігається рівномірний перерозподіл навантаження щодо встановлення розміру тарифу

Таблиця 3. Страхові тарифи для роботодавців і найманих працівників на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у 2006 році (%)¹⁶

Платники страхових внесків	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві	Разом
Роботодавці	1,3	2,9	31,8	1,5*	37,5
Наймані працівники	0,5	0,5 від з/п <ПМ 1,0 від з/п >ПМ	1,0 від з/п <150 грн 2 від з/п >150 грн	—	2,0 від з/п <150 грн 3,0 від з/п >150 грн до ПМ 3,5 від з/п >ПМ
Разом (роботодавці та наймані працівники)	1,8	3,4 від з/п <ПМ 3,9 від з/п >ПМ	32,8 від з/п <150 грн 33,8 від з/п >150 грн	1,5*	39,5 від з/п <150 грн 40,5 від з/п >150 грн до ПМ 41,0 від з/п >ПМ

*Середній розмір страхових тарифів. Страхові тарифи за цим видом страхування диференційовані за галузями економіки залежно від класу професійного ризику виробництва (існує 67 класів професійного ризику виробництва, 1-му класу відповідає страховий тариф у розмірі 0,66 %, 67-му класу — 13,6 %).

Таблиця 4. Страхові тарифи для сплати внесків до пенсійного фонду (%)

Країна	Працівник	Роботодавець	Разом
Австрія	10,25	12,55	22,80
Австралія	0	0	(із бюджету)
Бельгія	7,8	8,86	16,36
Велика Британія	11	12,8	23,8
Греція	6,67	13,33	20
Ісландія	4	8,5	12,5
Італія	8,89	21,81	30,7
Канада	3,5	3,5	7
Люксембург	8	8	16
Німеччина	9,75	9,75	19,5
Польща	16,26	16,26	32,52
США	6,2	6,2	12,4
Туреччина	9	11-13	20
Франція	6,55	8,2	14,75
Чеська Республіка	7	21	28
Швейцарія	4,9	4,9	9,8
Японія	8,7	8,7	17,4

Джерело: Грег Мак Таггарт. Досвід реформування пенсійної системи у країнах Східної Європи та СНД у порівнянні з проведенням пенсійної реформи в Україні //Проект технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку компанії ПАДКО «Впровадження пенсійної реформи в Україні». — 2004. — www.pension.kiev.ua.

¹⁶ Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. — Київ. — 2006 //www.mlsp.gov.ua

ної ставки між працівниками і роботодавцями (Канада, США, Німеччина й інші). В Україні основне навантаження несуть роботодавці. Значний рівень соціальних платежів вважається однією з причин, що не сприяє детінізації фонду оплати праці в Україні¹⁷.

Перейдемо до аналізу інших показників, що впливають на збалансований рівень пенсійного забезпечення. Як уже згадувалося, одним із головних кількісних показників функціонування солідарної пенсійної системи є співвідношення між застрахованими (зайнятими) та пенсіонерами.

В Україні протягом останніх десяти років таке співвідношення мало тенденцію до збільшення частки пенсіонерів (табл. 5).

Таблиця 5. Кількість зайнятого населення та пенсіонерів в Україні

	Зайняті віком від 15 до 70 років (млн осіб)	Кількість пенсіонерів на початок року (млн осіб)	Співвідношення зайнятих до пенсіонерів
1995	24,1251	14,5000	1,6638
1996	24,1140	14,5000	1,6630
1997	23,7555	14,5000	1,6383
1998	22,9984	14,5000	1,5861
1999	19,9478	14,5000	1,3757
2000	20,1750	14,5000	1,3914
2001	19,9715	14,4000	1,3869
2002	20,0912	14,4000	1,3952
2003	20,1630	14,4000	1,4002
2004	20,2957	14,3000	1,4193
2005	20,6800	14,1000	1,4667

За даними Держкомстату України (www.ukrstat.gov.ua)

Показник кількості працюючих на одного пенсіонера — достатньо стабільна характеристика в межах 1,6—1,4 (рис. 2), що суттєво відрізняється від рівня світових показників¹⁸.

Як видно з таблиці 5, співвідношення між працюючими і пенсіонерами протягом поданого періоду суттєво не змінюється, становлячи 1,66:1 у 1995 році та 1,47:1 у 2005 році. Тобто на одного пенсіонера у 1995 році припадало 1,66 працюючих, а вже у 2005 році це співвідношення скоротилося до 1,47 (для прикладу, в США таке співвідношення становить 3,4:1, а в Росії — 1,7:1¹⁹). Ситуація здаватиметься ще

¹⁷ Скрипник А., Литвиненко С. Оптимізація податкових ставок та їх вплив на детінізацію економіки // Вісник НБУ. — 2002. — № 5. — С. 52—59.

¹⁸ Новиков А.А. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 5. — С. 62—70.

¹⁹ Новиков А.А. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 5. — С. 66.

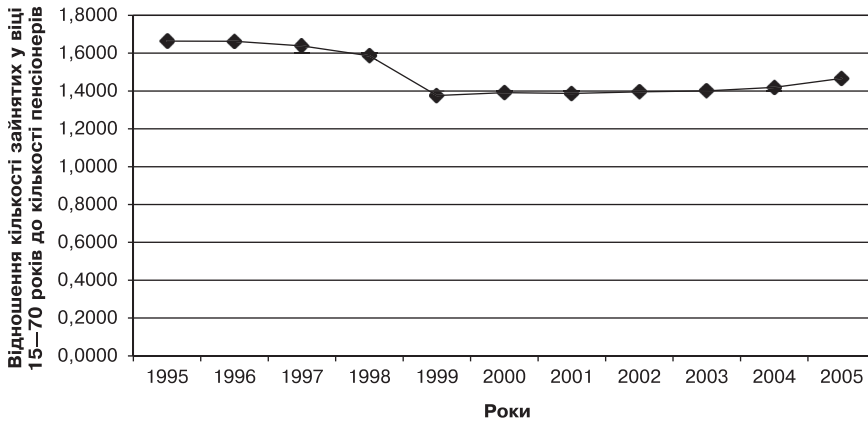

Рис. 2. Динаміка зміни співвідношення зайнятих до пенсіонерів

загрозливішою, якщо зважити на те, що серед економічно активного населення України власне платниками страхових внесків є приблизно 14 млн осіб²⁰, що в цьому разі становить співвідношення 1,1:1. Тобто кількість осіб, що сплачують страхові внески (дані Мінпраці www.mlsp.gov.ua), суттєво відрізняється від кількості зайнятих серед економічно активного населення, яку подає Держкомстат України (табл. 5). Відмінність пояснюється тим, що не всі застраховані самостійно сплачують внески. Постановою КМУ від 25 серпня 2004 року № 1092 затверджено Порядок нарахування та сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування за деякі категорії застрахованих осіб²¹. Такими платниками є військові частини, районні управління праці й соціального захисту населення, а також Державний бюджет України²².

Повертаючись до рис. 2, можна зробити висновок, що відношення кількості працюючих до кількості пенсіонерів має порівняно з іншими країнами надзвичайно мале значення (на проміжку досліджуваного часу від 1,39 до 1,67) і відчутно не змінюється.

Це здається трохи неприродним, оскільки в Україні низький середній показник тривалості життя — 66,6 року, тоді як, наприклад, у країнах Європейського Союзу — 78,5 року.

На наш погляд, ситуація, що склалася (мале відношення кількості зайнятих до пенсіонерів за низької тривалості життя), пояснюється значною кількістю осіб, які достроково виходять на пенсію (табл. 6).

²⁰ Жуков С. Второй шаг к пенсии // Инвестгазета. — 2005. — № 41(518). — С. 26.

²¹ Надточій Б.О., Демчук Л.А. Пенсія в Україні. Коментар до Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2006. — № 1. — С. 129–133.

²² Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”, прийнятий ВР України 9 липня 2003 р. № 1058-IV — www.pension.kiev.ua.

Таблиця 6. Структура чисельності пенсіонерів (%)

	Особи, які мають право дострокового виходу на пенсію за віком	Особи, які мають право виходу на пенсію на загальних умовах
01.01.1971	6,91	93,09
01.01.1990	14,66	85,34
01.01.2006	16,5	83,5

Джерело: Мінпраці www.mlsp.gov.ua

Співвідношення кількості осіб, яким надається право дострокового виходу на пенсію, і тих, що мають право виходу на пенсію на загальних умовах, постійно змінюється на користь перших (рис. 3).

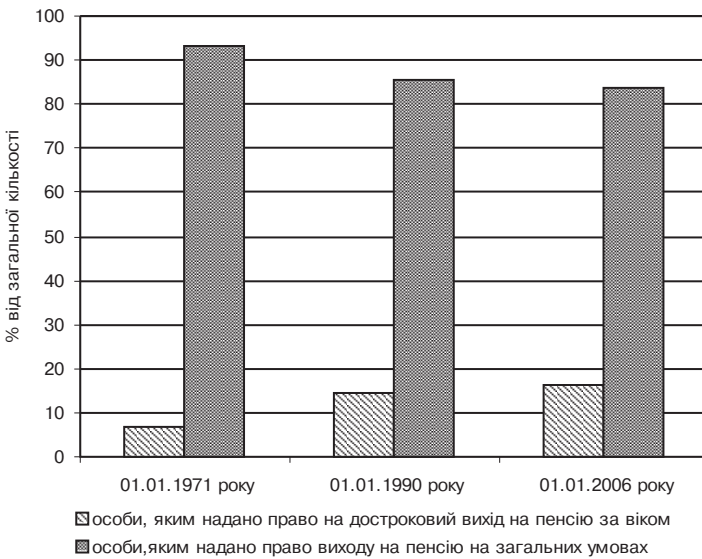

Рис. 3. Динаміка зміни дострокового виходу на пенсію та виходу на загальних умовах

Розглянемо причини такої ситуації. Загалом пенсійна система за законом не є всеосяжною. Пенсійне забезпечення військовослужбовців, науковців, державних службовців, народних депутатів, журналістів державних засобів масової інформації, суддів, прокурорів і деяких інших категорій громадян із певним статусом регламентується окремими 28 законами, чинність яких не припиняється після 1 січня 2004 року²³. Ці особи мають право на достроковий вихід на пенсію. Така ситуація спричиняє певні зміни у пропорціях між працюючими та пенсіонерами, звичайно, у бік погіршення: збільшується кількість пенсіонерів, що утри-

²³ *Надточій Б.О., Демчук Л.А.* Пенсія в Україні. Коментар до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. — 2006. — № 1. — С. 512.

муються нині працюючими. Чимало науковців, а також автори цього дослідження вважають за необхідність запровадження рішучих дій, покликаних це змінити. Так, за приклад може правити Загальна федеральна програма (ЗФП) у США, за якою для пенсіонера, що не досяг 65 років, гранична межа заробітку, з якого розраховується пенсія, встановлюється у 2003 році в розмірі 11520 дол. на рік. Пенсійні виплати при цьому скорочуються на один долар за кожні 2 дол., зароблені понад встановлену межу. Для пенсіонерів у віці 65 років і старших гранична межа у 2003 році встановлена у розмірі 30720 дол. на рік. При цьому пенсія скорочується на один долар за кожні 3 дол., зароблені понад вказану межу²⁴. У результаті 93 % громадян США віддають перевагу збільшенню пенсійного забезпечення шляхом подальшого перебування на роботі понад встановлений пенсійний вік у 65 років²⁵. Цей приклад демонструє, як, застосовуючи певні складові фінансового механізму, можна досягти поставленої мети, а саме: застосовувати не обмеження (у цьому разі пенсійного віку), а фінансове стимулювання (розмір пенсійних виплат).

Та повернемося до розрахунку розміру збалансованої пенсії.

На основі формули (5) і з використанням даних Мінпраці на 1 січня 2006 року знайдемо збалансовану пенсію, що відповідає рівню оплати праці у 2006 році²⁶. Для цього скористаємося такими даними:

середня зарплата — 865 грн,

відношення зайнятих до пенсіонерів — 1,47 (за даними Держкомстату), 1,1 (за даними Мінпраці²⁷);

витрати Пенсійного фонду — 887 млн грн (за даними Мінпраці) при кількості пенсіонерів — 13,4 млн осіб, що становить 5,5 грн на одного пенсіонера щомісяця;

інтегрована ставка соціальних платежів (далі ІССП) — 41 %.

Звідси збалансована пенсія на основі даних Держкомстату становить:

$$u(2006) = 0,41 \cdot 1,47 \cdot 865 - 5,52 = 515,82 \text{ (грн);}$$

Аналогічні показники для 2004 року — 295,8 грн, 2005 р. — 380 грн.

Розрахунки за даними Мінпраці, відповідно, становитимуть:

$$u(2006) = 0,41 \cdot 1,1 \cdot 865 - 5,52 = 384,60 \text{ (грн).}$$

Для 2004 року — 219,98 грн, для 2005 р. — 283,12 грн.

Порівняємо отримані показники з даними розподілу чисельності пенсіонерів залежно від розміру отриманих пенсій (табл. 7).

²⁴ Новиков А.А. Особенности эволюции зарубежных пенсионных систем // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — № 5. — С. 62—70.

²⁵ Програма агентства США з міжнародного розвитку (USAID) “Впровадження пенсійної реформи в Україні” // www.pension.kiev.ua.

²⁶ Загальнообов’язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. — Київ. — 2006 //www.mlsp.gov.ua.

²⁷ Жуков С. Второй шаг к пенсии // Инвестгазета. — 2005. — № 41(518). — С. 26.

Таблиця 7. Розподіл чисельності пенсіонерів залежно від розмірів пенсійних виплат (тис. осіб, %)

	До 100 грн	Від 101 до 150 грн	Від 151 до 200 грн	Від 201 до 300 грн	Від 301 до 400 грн	Від 401 до 500 грн	Від 501 і більше
2004	2 131,2(15,53)	2 873,8(20,95)	5 969,7(43,51)	1 832,9(13,36)	462,3(3,37)	199,0(1,45)	250,9(1,83)
2005	49,6(0,33)	1 677,4(11,18)	29,8(0,20)	10 896,5(72,64)	1 470,6(9,80)	337,8(2,25)	538,0(3,59)
2006	27,1(0,20)	37,9(0,28)	136,6(1,02)	569,8(4,24)	9 321,7(69,31)	2 053,0(15,26)	1 303,3(9,69)

За даними Міністерства праці та соціальної політики України, Пенсійного фонду України, www.mlsp.gov.ua

Останніми роками проявилася тенденція до збільшення кількості громадян, що отримують пенсії, наближені до ПМ (рис. 4). Якщо у 2004 році модальне значення належало проміжку 150—200 грн, то у 2005-му — 200—300 грн, а вже у 2006 році — 300—400 грн.

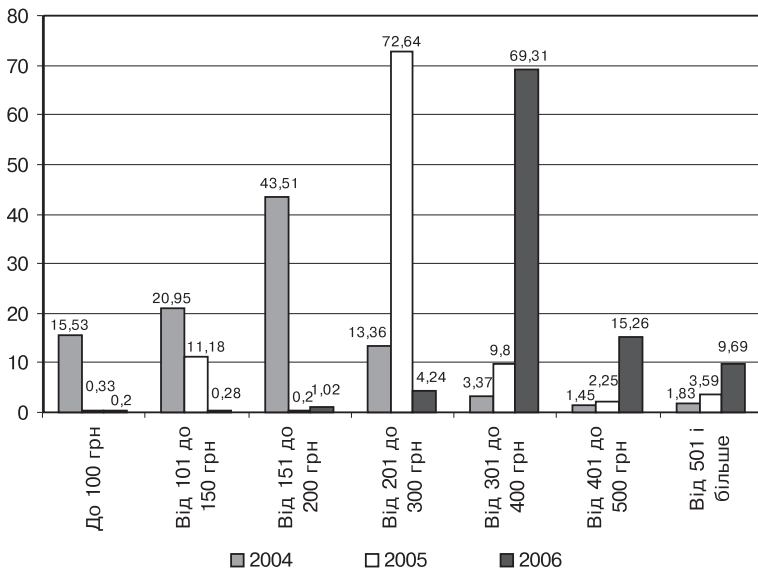

Рис. 4. Розподіл чисельності пенсіонерів залежно від розміру пенсійних виплат

Крім того, позитивна тенденція визначилася у зменшенні ступеня неоднорідності розподілу пенсійного забезпечення. У 2004 році коефіцієнт Джіні²⁸ як показник неоднорідності розподілу солідарних пенсій дорівнював відповідно до даних (табл. 7) 0,56, а у 2006 році він зменшився до 0,39 переважно за рахунок зменшення частки пенсіонерів, що отримують пенсійне забезпечення, нижче від прожиткового мінімуму. Однак донині коефіцієнт Джіні залишається досить високим для розподілу базисної (солідарної пенсії).

Для порівняння збалансованої та середньої пенсій розрахуємо середню пен-

²⁸ Елисова И.И. Социальная статистика // М.: Финансы и статистика. — 1997. — С. 166—174.

сію за даними таблиці 7. Для цього застосуємо стандартну формулу для середньозваженого:

$$u = \sum U_i \cdot P_i, \quad (7)$$

де P_i — частка пенсіонерів, що належить i -тому інтервалу,

U_i — середина i -того інтервалу.

При розрахунках за вищенаведеною методикою постає питання щодо величини середини останнього інтервалу. Знайдемо цей параметр на основі застосування даних табл. 1 ($u(2004) = 182,24$ грн), вважаючи, що верхня межа останнього інтервалу — невідома величина. Верхню межу останнього інтервалу отримаємо у розмірі 1730 грн, а середину інтервалу — 1115 грн. Вважатимемо, що зміни таких характеристик у 2005 і 2006 роках були незначними й здійснимо розрахунки.

Таким чином, $u(2004) = 182,24$ грн, $u(2005) = 391,92$ грн, $u(2006) = 432,68$ грн.

Якщо порівняти середні пенсії 2005 року, розраховані на основі різних джерел, то треба зазначити, що результати, отримані за табл. 7 (391,92 грн), значно вищі порівняно з даними табл. 1 (316,23 грн). Так знімаються внутрішні суперечності даних таблиці 1, відповідно до яких середня пенсія у 2005 році (316,23 грн) менша за мінімальну (332,00 грн). Крім того, стає очевидним, що необхідно користуватися даними системи обліку персональних внесків працівників на їхніх персоніфікованих рахунках (на цьому етапі в процесі створення) при розрахунках збалансованої пенсії, оскільки в іншому разі (дані Держкомстату, що наведені в таблиці 5) ніякого дефіциту Пенсійного фонду не спостерігалось б. Порівняємо величини збалансованої та досліджуваної пенсії за 2006 рік. За розрахунками з використанням даних Мінпраці (табл. 7) середня пенсія становить 432,68 грн, збалансована пенсія — 384,60 грн. Тому кожному пенсіонерові необхідно доплачувати щомісяця з ДБУ додатково 48,08 грн, що у розрахунку на рік при загальній кількості пенсіонерів 13,5 млн осіб становитиме приблизно 7,8 млрд грн. Саме такого порядку величина запланована у 2006 році для погашення дефіциту ПФУ з ДБУ (7 млрд грн²⁹). Необхідність додаткового наповнення ПФУ за рахунок ДБУ зникне за умови досягнення збалансованою пенсією рівня середньої. А це можливо за рахунок виконання такої умови: випередження темпів зростання зарплат над темпами зростання пенсій. Оскільки в цьому дослідженні автори оперують даними, що виражені у номінальних грошових одиницях, зупинити процес підвищення пенсій не видається можливим, адже пенсії для більшості громадян (модальне значення) тільки у 2006 році досягли ПМ.

Якщо повернемося до розриву між розміром середньої пенсії і збалансованої, то нині він становить 12,5 %. Скорочення цього розриву має відбуватися за рахунок зростання реальної оплати праці.

Якщо вважати, що темпи зростання пенсій в осяжному майбутньому залишаться на рівні темпів інфляції, а реальні темпи зростання оплати праці відповідатимуть темпам зростання реального ВВП (6 % заплановано на 2007 рік), досягнення рівноважного становища бюджету ПФУ є можливим тільки за 2 роки.

Ризики держрегулювання пенсійної системи подано на рисунку 5.

²⁹ Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. — Київ. — 2006 //www.mlsp.gov.ua.

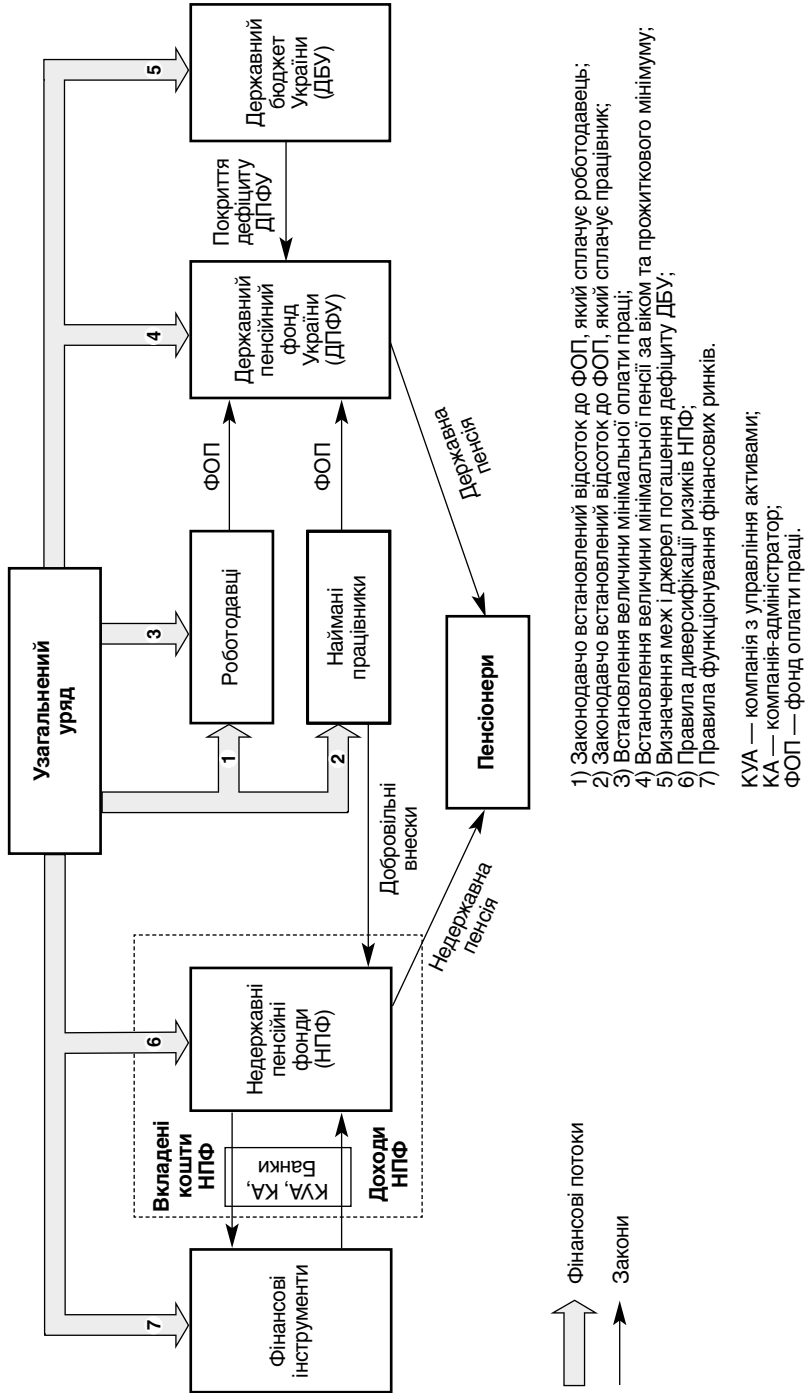

Рис. 5. Ризики державного регулювання пенсійної системи України

До рішень, що впливають на збалансованість пенсійної системи (перший солідарний рівень, обов'язковий), належать: встановлення ПМ, мінімальної зарплати або пенсії, зміни ставок страхових внесків роботодавців і найманих працівників.

Мінімізація ризиків у функціонуванні накопичувальних фондів (другий і третій рівні, обов'язкові й добровільні) залежить від макроекономічної стабільності країни, успішного функціонування фондового і страхового ринків, а також від сектору банківських послуг.

Однак ці дві підсистеми тільки на перший погляд функціонують незалежно одна від одної. Надмірне соціальне спрямування у пенсійній реформі веде до дисбалансу бюджету України, а отже, впливає на погіршення макроекономічних показників і стабільність фінансового ринку.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Функціонування усєї пенсійної системи залежить від збалансованості бюджету її першого солідарного рівня.

2. Умови збалансованості бюджету ПФУ може бути досягнуто тільки за рахунок суттєвого перевищення зростання темпів оплати праці над темпами зростання пенсій (6 %) у найближчі два роки.

3. Найближчим часом створення накопичувального державного фонду є недоречним і підвищить ризики незбалансованості як бюджету Пенсійного фонду, так і Державного бюджету України.

4. Стратегія зростання мінімальних пенсій і зарплат найближчими роками має враховувати ризики формування як ПФУ, так і ДБУ.

5. За рахунок економічних і адміністративних важелів необхідно зупинити надзвичайно небезпечну тенденцію збільшення частки громадян, що користуються правом дострокового виходу на пенсію.

6. Пенсійне законодавство має підштовхувати майбутніх пенсіонерів до участі в недержавних пенсійних фондах.

7. Зменшення інтегрованої ставки соціальних платежів із метою детінізації фонду оплати праці малоімовірно у найближчі два роки. Скоріше можливий певний перерозподіл щодо ставки, яку сплачують наймані працівники та роботодавці.

8. Необхідно прискорити роботу щодо формування бази даних персоналізованого обліку внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, що дасть можливість отримувати реальну інформацію про кількість застрахованих осіб, яка використовується при розрахунках збалансованої пенсії, оскільки в іншому разі (дані Держкомстату, що наведені в таблиці 5) спотворюється реальний стан речей.